

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ РИСІВНИЦТВА

Визначено спрямованість і основні підстави розроблення стратегії розвитку галузі рисівництва. Узагальнено й систематизовано теоретико-методологічні засади формування стратегії з урахуванням специфіки галузевого розвитку вітчизняного рисівництва. Акцентовано увагу на основних етапах формування стратегії на галузевому рівні. Обґрунтовано методичні підходи до розроблення проекту стратегії розвитку рисівництва.

Постановка проблеми

В Україні протягом 90-х років ХХ століття були значно послаблені інститути перспективного та поточного планування, а також система акумулювання результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у державних та галузевих інформаційних центрах, що негативно позначилося на формуванні всієї інноваційної системи держави. Зерновий сектор України є стратегічною галуззю економіки держави, що визначає обсяги, пропозиції та вартість основних видів продовольства для населення країни, зокрема, продуктів переробки зерна і продукції тваринництва, формує істотну частку доходів сільськогосподарських виробників, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, формує валютні доходи держави за рахунок експорту. Враховуючи важливе значення зернопродуктового комплексу для економіки України, в наукових основах ведення агропромислового виробництва надзвичайного значення набуває посилення впливу результатів наукових досліджень на формування стратегій розвитку більшості галузей зернового сектора країни.

Рисівництво є невід'ємною складовою частиною зернової галузі степової зони. Вирощування рису пов'язане з агроекологічними умовами ландшафтів, які найбільше піддаються антропогенному регулюванню, у зв'язку із чим рис серед всіх зернових культур має найбільші перспективи збільшення своєї продуктивності. Отже, проблема стратегічного управління розвитком галузі рисівництва є багатоаспектною, лежить на перетині теоретико-практичних підходів до соціально-економічної організації галузевого і територіального розвитку та вимагає розробки науково обґрунтованих рекомендацій і їх впровадження на всіх ділянках галузевої діяльності.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

У контексті теорії стратегічного управління важливим є доробок зарубіжних класиків економічної теорії Г. Мінцберга [5], М. Портера [7], І. Ансоффа [1], Б. Карлофа [3], М. Мескона [4] та ін. Так, наприклад, на основі емпіричних досліджень Генрі Мінцберг [5] обґрунтував основні положення та внесок у теорію і практику управління різних шкіл стратегій, основоположник стратегічного менеджменту Ігор Ансофф у своїй праці "Стратегическое управление" [1] досліджує питання методології стратегічного управління, Бенгт Карлоф у монографії "Деловая стратегия" [3] детально аналізує чинники, що визначають ефективність діяльності підприємств, всебічно розглядає методи маркетингу як одного з основних інструментів досягнення успіху на ринках, пропонує перевірені методи організації системної взаємодії підприємств із зовнішнім оточенням.

Вітчизняна економічна наука впродовж багатьох десятиліть збагачується новими розробками теоретичного і прикладного характеру в цій сфері. Вагомий внесок в обґрунтування теоретико-методологічних, методичних та практичних аспектів управління аграрним сектором економіки зробили вітчизняні вчені П.Т. Саблук [12], М.Ф. Кропивко [6; 12], М.Й. Малік [12], О.В. Крисальний [13], В.В. Юрчишин [13] та ін. Зазначимо, що вченими ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААН України здійснено значний вклад у розробку концептуальних підходів до удосконалення управління аграрним сектором.

Водночас, незважаючи на вагомість даної проблематики й посилену увагу до неї багатьох провідних дослідників, окремі її аспекти вимагають подальших поглиблених досліджень із метою пошуку шляхів оптимального їх вирішення. Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування наукових засад і методичних підходів до формування стратегії розвитку галузі рисівництва.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження обрано об'єктивні й суб'єктивні процеси і закономірності формування стратегії розвитку галузі рисівництва. Досягнення поставленої мети базувалося на використанні діалектичного методу пізнання; системного підходу, який став теоретико-методологічною та методичною основою вивчення досліджуваних процесів і явищ; комплексного підходу до аналізу нормативно-правових актів і державних комплексних галузевих програм. У дослідженні були використані інші загальнонаукові методи, зокрема, історичний – при узагальненні еволюції поглядів представників різних наукових шкіл на проблеми стратегічного управління; абстрактно-логічний – під час обґрунтування мети, узагальнень і висновків; монографічний – у процесі вивчення літературних джерел, законодавчих та інших нормативно-правових актів.

Результати дослідження

В умовах трансформаційної економіки високоефективна діяльність галузі рисівництва є ускладненою або навіть неможливою без науково-обґрунтованого стратегічного плану, що визначає цілі, завдання, пріоритети, напрями сталого економічного і соціального розвитку цієї галузі на середньостроковий (4–6 років) та довгостроковий (10–15 років) періоди.

Зауважимо, що термін "стратегія" вітчизняні науковці визначають як "... загальний, всесторонній план досягнення цілей" [6, с. 413], "... визначення основних довгострокових цілей та завдань підприємства, прийняття курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей" [14, с. 379] та "... якісно визначена, узагальнена модель довгострокових дій організації, що їй необхідно здійснити для досягнення поставлених цілей за допомогою розподілу і координації своїх ресурсів" [2, с. 366–367].

Слід враховувати також і те, що стратегія розвитку галузі рисівництва розробляється на основі вимог Законів України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року", "Про зерно та ринок зерна в Україні", постанов Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року", "Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року" та з метою забезпечення виконання комплексної галузевої програми "Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року", Галузевої комплексної програми "Рис України 2010–2015 роки".

Стратегія включає визначення стратегічних (пріоритетних) цілей розвитку галузі рисівництва, завдань та засобів їх реалізації, виходячи зі змісту об'єктивних процесів і тенденцій, що мають місце в галузі, та враховуючи законні інтереси суб'єктів господарювання. Наразі в рисівницькій галузі переважають ознаки стратегії нарощування та, частково, стратегії запозичення. Послідовність етапів формування і реалізації стратегії розвитку галузі рисівництва визначена у схемі, наведеній на рис. 1.

У стратегії з урахуванням державних пріоритетів, оцінки конкурентних переваг, обмежень, загроз і проблем розвитку визначаються першочергові пріоритетні завдання галузевого розвитку, скоординовані дії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, регіональних центрів наукового забезпечення агропромислового виробництва Автономної Республіки Крим, Херсонської та Одеської областей Національної академії аграрних наук України та Інституту рису НААН України, спрямовані на реалізацію визначених завдань, та критерії їх розв'язання.

Рис. 1. **Етапи формування і реалізації стратегії розвитку галузі рисівництва**
 Джерело: сформовано на основі [8; 9; 15].

Слід відмітити, що при визначенні механізму реалізації стратегії обґрунтовуються заходи щодо нормативно-правового, організаційного, фінансово-економічного, інформаційного, кадрового та науково-проектного забезпечення. До переліку процедур входять послідовність й зміст відповідних дій органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо: розроблення та запровадження відповідних програм і угод галузевого розвитку; підготовка відповідно до законодавства пропозицій до державних прогнозів і програм економічного й соціального розвитку; визначення критеріїв та запровадження моніторингу реалізації стратегії; періодичне коригування стратегії; формування (створення) у галузі різних типів об'єднань на договірних засадах. На рис. 2 наочно представлені механізми та процедури реалізації стратегії розвитку галузі рисівництва.

Стратегія розвитку галузі рисівництва є основою для розроблення галузевих комплексних програм та регіональних програм розвитку вітчизняного рисівництва. Структура проекту стратегії розвитку галузі рисівництва наведена в табл. 1.

Невід'ємною складовою реалізації стратегії є управління, яке визначається як сукупність послідовних, раціональних і взаємопов'язаних дій у процесі прийняття і реалізації адекватних ситуацій, з урахуванням існуючої інформації, рішень для досягнення певних цілей, зокрема, виробничих. Крім того, як відмічають З.Є. Шершньова та С.В. Оборська, "стратегічне управління – багатоплановий, формально-поведінковий управлінський процес, який допомагає формулювати та виконувати ефективні стратегії..." [14, с. 378]. Управління передбачає безперервне, циклічне здійснення функцій планування, організації, мотивації, контролю, координації і розподілу інтелектуальних, матеріальних, фінансових, трудових ресурсів [6, с. 170].

Таблиця 1. Структура проекту стратегії розвитку галузі рисівництва

Склад проекту стратегії	Зміст проекту стратегії
<i>1</i>	<i>2</i>
Вступ	У вступі повинні бути обґрунтовані мета та підстави для розробки стратегії.
Описово-аналітична частина	Детально викладений з географічними, історичними, демографічними, економічними, соціальними характеристиками документ, у якому здійснений аналіз та оцінка фактичного стану розвитку галузі рисівництва.
Бачення майбутнього	Бачення майбутнього – це новий елемент довгострокового стратегічного планування розвитку галузі рисівництва. Термін "стратегічне бачення" окреслює різносторонній оптимістичний погляд на розвиток галузі в майбутньому і є основою тих завдань, виконання яких буде визначено стратегічним планом.

1	2
Характеристика конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку	Характеристика конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку рисівництва, розроблення стратегічного плану галузевого розвитку здійснюється шляхом використання методу SWOT - аналізу. На основі факторної оцінки переваг та обмежень провадиться комплексна оцінка розвитку рисівництва і виявляються найбільш обмежуючі фактори, які визначають параметри раціонального галузевого розвитку.
Стратегічні цілі (напрями) та поетапні плани дій	Сукупність стратегічних цілей (кінцеві очікувані результати) та поетапних планів дій щодо досягнення всіх стратегічних й оперативних цілей з детальним описом заходів, термінів виконання, відповідальних виконавців, джерел фінансування. Стратегічні цілі мають бути представлені як серія операційних цілей (завдань), які становлять комплекси заходів та визначають більш конкретні завдання, що згодом можуть бути розкладені на програми дій. Щодо кожної з визначених операційних цілей необхідно подати: обґрунтування вибору цілі; опис заходів, які передбачаються для її досягнення; визначення необхідних ресурсів; обґрунтування тривалості досягнення; визначення головних учасників реалізації; розрахунок загальної вартості та можливі джерела фінансування; рекомендовані інструменти і процедури реалізації; систему індикаторів (критеріїв) досягнення цілі.
Механізми реалізації стратегічного плану	Визначення механізмів та процедур реалізації стратегії проводиться з урахуванням того, що їх склад та зміст обґрунтовуються завданнями створення економічних, організаційних, нормативно-правових та інших передумов для реалізації основних принципів сталого збалансованого розвитку галузі рисівництва; головними інструментами цієї реалізації є послідовне розроблення галузевих комплексних програм розвитку рисівництва.
Авторський колектив	Список учасників розроблення стратегічного плану з посиланням на розділ, який вони розробляли.
Додатки	Стратегічний баланс (SWOT-аналіз). Карта операційних дій досягнення цілей. Програма реалізації проектів та завдань за окремими стратегічними цілями. Сценарій стратегії.

Джерело: сформовано на основі [8; 11].

Таким чином, головним напрямом удосконалення організаційно-управлінської складової галузі рисівництва є запровадження стратегічного управління на всіх рівнях галузевого управління з розробкою і реалізацією галузевих комплексних програм й регіональних програм розвитку вітчизняного рисівництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Результати здійсненого дослідження дали можливість аргументувати теоретико-методологічні засади формування стратегії розвитку галузі рисівництва і зробити такі висновки:

1. Стратегія розвитку галузі рисівництва – обраний курс економічної галузевої політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення економічних та соціальних завдань, збереження і примноження економічного потенціалу й створення умов для зростання доходів сільського населення. Пріоритетними (стратегічними) цілями подальшого розвитку рисівництва є забезпечення населення України високоякісним рисом вітчизняного виробництва, досягнення стабільного економічного зростання галузі, підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного рисівництва на внутрішньому та зовнішньому ринках, забезпечення зайнятості сільського населення.

2. Концептуальну основу розробки стратегії повинні становити ідеї сталого розвитку, що мають знайти відображення в галузевій політиці як довгострокове програмне завдання на досягнення визначених стратегічних цілей розвитку галузі рисівництва, виходячи зі змісту об'єктивних процесів і тенденцій, які мають місце у цій галузі сільського господарства.

Перспективним напрямом подальших досліджень є обґрунтування пропозицій та рекомендацій практичного характеру щодо розроблення стратегії розвитку галузі рисівництва.

Література

-
1. Ансофф И. Стратегическое управление: монография / И. Ансофф; пер. с англ.: Е.Л. Леонтьева, Е.Н. Строганов, Е.В. Вышинская и др.; науч. ред. и авт. вступ. статьи Л.И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 520 с.
 2. Василенко В.О. Стратегічне управління: навч. посіб. / В.О. Василенко, Т.І. Ткаченко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 396 с.
 3. Карлоф Б. Деловая стратегия: монография / Б. Карлоф; пер. с англ. О.Д. Горина; науч. ред. и авт. предисл. В.А. Приписнов. – М.: Экономика, 1991. – 240 с.
 4. Мескон М. Основы менеджмента: [учебник] / Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф.; пер. с англ. – М.: Дело, 2000. – 700 с.
 5. Минцберг Г. Школы стратегий / Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж.; пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб: Питер, 2000. – 336 с.
 6. Організація управління аграрною економікою. Монографія / М.Ф. Кропивко, В.П. Немчук, В.В. Россоха та ін.; За ред. М.Ф. Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 420 с.
 7. Портер М. Стратегія конкуренції / М. Портер. – К.: Основи, 1997. – 390 с.

8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку / Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, 29.07.2002, № 224. – (Нормативний документ. Наказ): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME02121.html

9. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації" / Верховна Рада України, 27.06.2007, № 1244-V. – (Нормативний документ Верховної Ради України. Постанова): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1244-16>.

10. Про затвердження комплексної галузевої програми "Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року" / Мінагрополітики, УААН, 23.10.2007, № 757/101. – (Нормативний документ Мінагрополітики, УААН. Наказ): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minagro.crimea-portal.gov.ua/rus/downloads/kom_otr_prog.html

11. Про затвердження Галузевої комплексної програми "Рис України 2010–2015 роки" / Мінагрополітики, НААН України, 14.10.2010, № 647/139. – (Нормативний документ Мінагрополітики, НААН України. Наказ): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.6738.0>.

12. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій / [Саблук П.Т., Кропивко М.Ф., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 454 с.

13. Управління районним агропромисловим комплексом / В.В. Юрчишин, В.М. Малес, О.В. Крисальний та ін.; за ред. В.В. Юрчишина. – К.: Урожай, 1986. – 176 с.

14. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: [навч. посіб.] / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська. – К.: КНЕУ, 1999. – 384 с.

15. United Nation. Agenda XXI: Programme of action for sustainable development. UN Puplication, 1992. [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Prvs/2009_1/0044.pdf.
